

РИНОК ПРАЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ: основні тенденції та напрями стабілізації

Ольга ПИЩУЛІНА
Провідний експерт соціальних та
гендерних програм
Центру Разумкова

Катерина МАРКЕВИЧ
Провідний експерт економічних і
соціальних програм
Центру Разумкова

РЕЗЮМЕ

Війна підвищила ризики та невизначеності, створивши бар'єри для вільного руху факторів виробництва, у т.ч. робочої сили, призвівши до руйнування інститутів ринку праці та їх ефективного функціонування. Проблеми в економіці у поєднанні зі значними внутрішніми переміщеннями та потоками біженців, призводять до масштабних втрат у сфері зайнятості та доходів. Зростання рівня безробіття, соціальне відчуження, гендерна нерівність, дискримінація на робочому місці, у т.ч. по відношенню до молоді, поширення бідності – серед головних негативних соціальних наслідків війни.

Втрата та пошкодження виробничих активів та інфраструктури, переривання ланцюгів постачання торговельних мереж послабили потенціал ринку праці, призвівши до «зривів» та втрати можливостей до працевлаштування більшості українців. У малого бізнесу скорочуються можливості з фінансової підтримки свого штату працівників, малий та середній бізнес в Україні вже скоротив 1,07 млн працівників.

Релокація та вимушена міграція призвели до зміни структури ринку праці, а також структури пропозицій та насиченість

фахівцями у розрізі регіонів. У регіонах, які найбільше відчували на собі військову агресію РФ, зменшилася кількість робочих місць і зросла конкуренція.

Суттєвим став дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили. Попит на робочу силу різко зменшився через неможливість працювати у зонах бойових дій, зниження попиту на товари та послуги, проблеми з логістикою та невизначеність майбутнього. Окрім того, в країні має місце значна тінізація ринку праці – багато вакансій пропонуються без оформлення, як підробіток тощо. Зрозуміло, що в таких умовах ні на легальну зарплату, ні на якісь соціальні гарантії (наприклад, лікарняні), ні на стаж, українці не можуть розраховувати.

Через війну спостерігається зниження зарплат, оскільки безробітних стає значно більше, ніж вакантних робочих місць. Частка населення з доходами, нижчими за фактичний прожитковий мінімум, який для працездатних осіб у 2022р. становить 2 481 грн., може досягти 70%.

Серед найголовніших проблем бізнесу все ще залишаються логістичні труднощі,

брак палива та зростання цін. Найбільше підприємці очікують закінчення війни, деокупацію територій, зменшення акцизів та податків.

Отримання актуальної інформації щодо тенденцій на ринку праці в країні, де йде війна, змінюється чисельність і склад робочої сили — є складним завданням, враховуючи, що навіть з урахуванням впливу декількох мільйонів працездатних біженців, в Україні все одно залишаються високий рівень безробіття. Незважаючи на поживлення економічної активності та поступове повернення бізнесу до роботи, багато підприємств не відновили свою діяльність, і це позначається на ринку праці.

Стабілізація ринку праці у післявоєнний період є вкрай важливим завданням, зважаючи на появу різних груп населення, які постраждали від збройного конфлікту, у т.ч. внутрішньо переміщених осіб, серед яких діти та жінки, люди з обмеженими можливостями та колишні комбатанти. Специфічні потреби цих груп мають бути враховані при плануванні та впровадженні стійких процесів реінтеграції, включаючи працевлаштування. Важливою має стати розробка ефективної системи управління ринком праці (механізмів та інструментів її реалізації), з урахуванням питань освіти, розвитку спеціальних навичок, а також підвищення рівня соціального захисту та безпеки.

Збільшення рівня зайнятості має стати центральним питанням повоєнної відбудови, реінтеграції та процесів повернення до умов миру. Політичний діалог має охоплювати поточні та довгострокові потреби ринку праці, необхідна інтегрована програма, спрямована на забезпечення прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, підтримку соціального забезпечення тощо.

У післявоєнний період економіка потребуватиме глибшої «реконструкції» за довоєнний, з точки зору економічного розвитку. Значна втрата робочої сили може перешкодити відбудові та розвитку країни, якщо не будуть ухвалені відповідні рішення. Зменшення рівня безробіття та стабілізація на ринку праці має стати ключовим у порядку денному державної політики.

Процес відновлення та реструктуризації вимагатиме **перерозподілу робочої сили**

між секторами економіки, що дозволить підвищити рівень її продуктивності. З метою вирішення проблем безробіття та надлишкової робочої сили, що склалася в окремих регіонах країни, необхідною є розробка короткострокових планів щодо релокації чи переорієнтації деяких підприємств, допомоги бізнесу, який через бойові дії не може сплачувати заробітну плату працівникам та податки.

Створення робочих місць є ключовим фактором для реінтеграції різних груп населення, які постраждали від війни. Це сприятиме розвитку економіки, підвищуючи купівельну спроможність населення, та є надійним інструментом подолання бідності. Вирішення проблеми дефіциту робочих місць у період війни та післявоєнного відновлення має стати наскрізним питанням соціальної політики, хоча без перебільшень, сприяння гідній праці є складним завданням, враховуючи соціально-економічний та військово-політичний стан у якому перебуватиме Україна.

Розробка спеціальної Державної програми відновлення економіки, зокрема відновлення інфраструктури, передусім соціального спрямування, та житлового фонду, зокрема залучення іноземних інвестицій для забезпечення житлом постраждалих громадян, особливо у регіонах Східної України. Підтримка розвитку місцевої економіки є надважливим фактором для того, щоб люди й надалі мали можливість забезпечувати себе. Розвиток економіки має здійснюватися з урахуванням фактору концентрації трудових ресурсів України, що склалась в умовах військових дій, (трудодефіцитних східних та центральних регіонах та трудонадлишкових західних регіонах).

Держава має сприяти **вирішенню безпосередніх проблем вразливих верств населення**, які не можуть займатися економічною діяльністю через вік, фізичні вади або з інших причини. Мова йде про забезпечення харчуванням, питною водою, освітою, медициною, житлом. З початком війни велика частина населення стикнулася з серйозною проблемою нездатності купувати продукти харчування та різноманітні товари широкого вжитку. Сама доступність товарів не є виходом, якщо люди не мають достатньої купівельної спроможності, за винятком їх безкоштовного розповсюдження.

РИНОК ПРАЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ СТАБІЛІЗАЦІЇ

Дані, наведені в аналітичній записці, базуються на власних узагальнених аналітичних оцінках, оперативних даних кадрових порталів, та соціологічних опитувань. Офіційні дані Державної служби статистики наразі не надаються¹. Так, Держстат України повідомляє, що ураховуючи ситуацію, що склалася у зв'язку з військовою агресією, відповідну статистичну інформацію буде оприлюднено після завершення терміну для подання статистичної та фінансової звітності, встановленого Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни»².

Адаптація ринку праці до роботи в умовах війни

Адаптація бізнесу. За час війни бізнес та ринок праці в Україні пережив кілька еволюційних етапів своєї діяльності в нових умовах воєнного стану. Наприкінці лютого та березні 2022р. активність на ринку праці різко скоротилась. В країні закрилося багато бізнесів і люди масово втратили роботу. Перемістити весь колектив або частину персоналу у безпечні регіони чи інші країни та продовжити роботу змогу лише окремі компанії. Переважно це були представники ІТ-сектору.

¹ Наразі офіційна статистика відсутня, водночас попередні оцінки базуються на інформації відносно територій, які підконтрольні Україні, і виключають тимчасово окуповані території.

² Державна служба статистики України, ukrstat.gov.ua.

Зв'язок з персоналом та співробітниками, які залишили свої домівки у перший, «шоковий» період, більшість компаній почали налагоджувати за кілька днів. Тренд турботи про співробітників, який став життєво необхідним під час війни, набув зовсім іншого значення та наповнення. Серед дій, які впровадили українські компанії у перший тиждень війни, зокрема, були налагодження постійної комунікації зі співробітниками, психологічна допомога, дотримання соціальних гарантій, виплата зарплати та авансових платежів.

Найбільш поширеними заходами були створення окремих чатів для співробітників, в яких відбувається вертикальна та горизонтальна комунікація. Більшість керівників компаній підтримували співробітників та надавали оперативну інформацію щодо діяльності компаній. У чатах збирається інформація про місце розташування співробітників, про їх потреби у допомозі, зміні місця перебування, відбувається спілкування між колегами та взаємна підтримка.

В цей період надзвичайно важливим було збереження роботи критичної інфраструктури, оборонно-промислового комплексу, агропромислового комплексу та інших підприємств стратегічного спрямування.

Втрата та пошкодження виробничих активів та вразливість працівників. Втрата та пошкодження виробничих активів та інфраструктури, переривання ланцюгів поставок торговельних мереж послабили потенціал ринку праці, призвівши до «зривів» та втрати можливостей до працевлаштування більшості українців.

Війна «викривила» виробничо-господарську діяльність, що призвело до збільшення працюючих на небезпечних та низькооплачуваних роботах. Є ризик, що більшість тих, хто бажає працевлаштуватися, не можуть зробити це офіційно. Відтак, тіньовий сектор економіки, який сьогодні оцінюється у понад 41%³, стає можливістю заробітку для багатьох

українців. Водночас, наймані працівники стають більш вразливими внаслідок порушення трудового законодавства, порушення їх трудових прав, а також погіршення умов праці.

Війна призвела до втрати значної кількості кваліфікованої робочої сили не лише через міграцію до сусідніх країн⁴, але й через загибель (серед яких медики, юристи, вчителі, інженери, IT-спеціалісти, журналісти).

КОМПАНІЇ, ЩО МАЮТЬ СПІВРОБІТНИКІВ, ЯКІ ФІЗИЧНО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ,
 % опитаних E&Y⁵

17%	Компаній вказали, що мають співробітників, які загинули внаслідок повномасштабної війни на території України
11%	Компаній вказали, що мають співробітників, які зникли безвісти під час повномасштабної війни на території України
17%	Компаній вказали, що мають співробітників, які фізично постраждали під час проведення бойових дій на території України з 24 лютого 2022р.

Кількість жертв може продовжувати зростати навіть після завершення бойових дій, через численну кількість протипіхотних мін та вибухонебезпечних предметів. За підрахунками ООН, у 2021р. близько 2 млн. українцям загрожували протипіхотні міни та вибухонебезпечні предмети на сході України по обидва боки лінії розмежування. Торік Україна була на п'ятому місці у світі за кількістю жертв серед цивільного населення через протипіхотні міни. Сьогодні ж, внаслідок збільшення районів проведення бойових дій, Україна стала найбільш «забрудненою» мінами країною у світі⁶.

Змінення структури пропозиції робочої сили. До змінення структури пропозиції кваліфікованої робочої сили в Україні призвела низка факторів:

- ✓ підвищена смертність людей працездатного віку;
- ✓ збільшення чисельності мігрантів за кордон;

³ Див.: Доцатов Ю. Ближче до світла. Як вивести економіку України з тіні в умовах війни. – РБК-Україна, 21 червня 2022р., <https://www.rbc.ua/ukr/news/blizhe-svetu-vyvesti-ekonomiku-ukrainy-teni-1655737514.html>.

⁴ Станом на 21 червня 2022р. кількість українців, які перебували в країнах Європи і отримали статус біженця чи тимчасово переміщеної особи становив 5 256 378 осіб. Докладно див.: Individual refugees from Ukraine recorded across Europe, Operational Data Portal Ukraine Refugee Situation, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

⁵ Дані вказано станом на кінець квітня 2022р., Докладно див. Докладно див. О. Горбановська. Повномасштабна війна на території України – реакції, виклики та дії бізнесу, E&Y, квітень 2022р., <https://www.youtube.com/watch?v=oPlxviFEUF8>.

⁶ Див.: Landmines Still Pose a Threat to Two Million Ukrainians, United Nations Ukraine, <https://ukraine.un.org/en/123917-landmines-still-pose-threat-two-million-ukrainians>.

- ✓ збільшення числа працівників з обмеженими можливостями, а рівень їх працездатності та перелік робіт, які вони можуть виконувати, відрізняється від довоєнного періоду;
- ✓ збільшення пропозиції жінок на ринку праці, в т.ч. через відкладення шлюбу та народження дітей через війну (перебування годувальника сім'ї у Збройних Силах чи його втрата призвели до того, що жінкам доводиться брати на себе більше обов'язків, щоб забезпечити базові життєві потреби своїх сімей);
- ✓ очікуваним є і збільшення показників дитячої праці внаслідок поширення бідності та втрати можливостей для отримання освіти, особливо вищої.

Вичерпання фінансових можливостей бізнесу. Війна змінила умови та принципи, за якими функціонував ринок праці, перевівши його у більш невизначену та небезпечну фазу. Зокрема, за даними опитування Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА) серед компаній-членів Асоціації у березні 2022р., 43% компаній мали фінансові резерви на кілька місяців, 28% – на 6 місяців, 17% – на рік або більше, 6% повідомили, що фінансові резерви компанії вичерпані. Відтак, компанії з перших днів війни намагалися максимально оптимізувати витрати⁷, вдаючись до скорочення персоналу⁸, надання відпусток без збереження заобітної плати, призупинення трудових відносин за договорами, зниження рівнів заробітних плат тощо. За опитуванням кадрового порталу grc.ua, кількість потерпілих від скорочення ділової активності та

⁷ Задля продовження роботи 68% компаній скоротили витрати, 44% залучили кредити від партнерів, 35% релокували підприємства і лише 13% запустили нові бізнес-напрямки. Цікаво, що 25% підприємств Асоціації переорієнтували бізнес на гуманітарні потреби, а 13% – на потреби армії.

⁸ 9% бізнесу змушені були вдаватися до скорочення персоналу. Докладно див.: Ярмолук А. Ринок праці під час війни: як організувати HR процеси у компаніях? ЛІГАБізнесІнформ, 14 квітня 2022р., <https://blog.liga.net/user/ayarmoliuk/article/rinok-pratsi-pid-chas-viyni-yak-organizuvati-hr-protsesi-u-kompaniyah>.

безробіття в Україні сягає 52%. Респонденти стверджують, що їм або платять мінімальну зарплату, або скоротили її до 30% і більше⁹.

Про вичерпання фінансових можливостей бізнесу повідомляє звіт НБУ, підкреслюючи, що у малого бізнесу скорочуються можливості з фінансової підтримки свого штату працівників. Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд НБУ за липень повідомляє, що малий та середній бізнес в Україні скоротив 1,07 млн. працівників. Також зазначається, що з початку війни відбулися такі скорочення/зміни на ринку праці:

✓ в умовах скороченої зарплати працює – 27% персоналу;

відправлені у вимушену відпустку – 20% персоналу;

✓ скорочено на даний момент – 20% персоналу¹⁰.

Зміна регіональної структури ринку праці. Релокація та вимушена міграція призвели до зміни структури ринку праці, а також структури пропозицій та насиченості фахівцями у розрізі регіонів. У регіонах, які найбільше відчули на собі військову агресію РФ, зменшилася кількість робочих місць і зростає конкуренція. Переміщення підприємств у безпечні регіони України, внутрішня та зовнішня міграція фахівців спричинили те, що у західних областях кількість пропозицій роботи була меншою за січневі показники майже втричі внаслідок збільшення чисельності пошукачів¹¹.

Релокація та масове переміщення людей із зон бойових дій у західні регіони та за кордон спричинили дефіцит персоналу у життєво необхідних сферах ринку праці, особливо на територіях активних бойових дій. З проблемами у пошуку персоналу у цих місцевостях стикнулися фармацевтичний, продуктовий ритейл, медична, транспортна

галузь тощо. Так, дослідження кадрових порталів показує, що незайнятих фахівців на ринку праці зараз стало значно більше, ніж раніше¹². З низки спеціальностей вже є дефіцит, пов'язаний саме з від'їздом людей за кордон. Наприклад, попит на медичних працівників та фармацевтів, які були одними з найзатребуваніших фахівців і до початку війни, загострився критично. Тому, наприклад, багато аптек взагалі довгий час було закрито, тому що працювати в них було нікому, і деякі аптечні мережі були вимушені залучити студентів медичних вузів внаслідок браку персоналу.

Специфікою моменту стало те, що працівники постали перед потребою шукати житло у безпосередній близькості до об'єкту, де вони можуть працювати, аби не наражатися на небезпеку при пересуванні через усе місто від місця проживання до місця роботи.

Відновлення та активізація ринку праці

Відновлення трудової активності. Ситуація на ринку праці залежатиме від тривалості бойових дій, а також повернення українських мігрантів. У квітні 2022р. трудова активність почала поступово відновлюватися, припинилося зниження кількості вакансій. Так, на 100-й день війни майже 50% великих підприємств-членів ЄБА відновили свою роботу¹³; решта працює з певними обмеженнями або частково¹⁴. Відбувається оптимізація діяльності бізнесу, значно частина працівників працює віддалено, частина працівників на своїх робочих місцях, частина у відпустках.

Червневі результати дослідження ділової активності бізнесу показують, що частка підприємств, які повідомили про зменшення виробництва, знизилася з 70,5% до 44,9%. Однак порівняно з довоєнним періодом, 8% підприємств припинили діяльність і лише 12% підприємств працювали на повну (або велику) завантаженість виробничих потужностей¹⁵.

⁹ Див.: Савицький О. Вплив війни: що відбувається на українському ринку праці. Deutsche Welle, 7 червня 2022р., <https://www.dw.com/uk/try-misiatsi-viiny-shcho-vidbuvaetsia-na-ukrainskomu-rynku-pratsi-a-62052011/a-62052011>.

¹⁰ Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд липень 2022 року https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-07.pdf?v=4.

¹¹ За даними порталу grc.ua.

¹² Наприклад такі портали як <https://www.work.ua>, <https://grc.ua> тощо.

¹³ European Business Association. <https://eba.com.ua>.

¹⁴ Див.: Савицький О. Вплив війни: що відбувається на українському ринку праці. Deutsche Welle, 7 червня 2022р., <https://www.dw.com/uk/try-misiatsi-viiny-shcho-vidbuvaetsia-na-ukrainskomu-rynku-pratsi-a-62052011/a-62052011>.

¹⁵ Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=6941>.

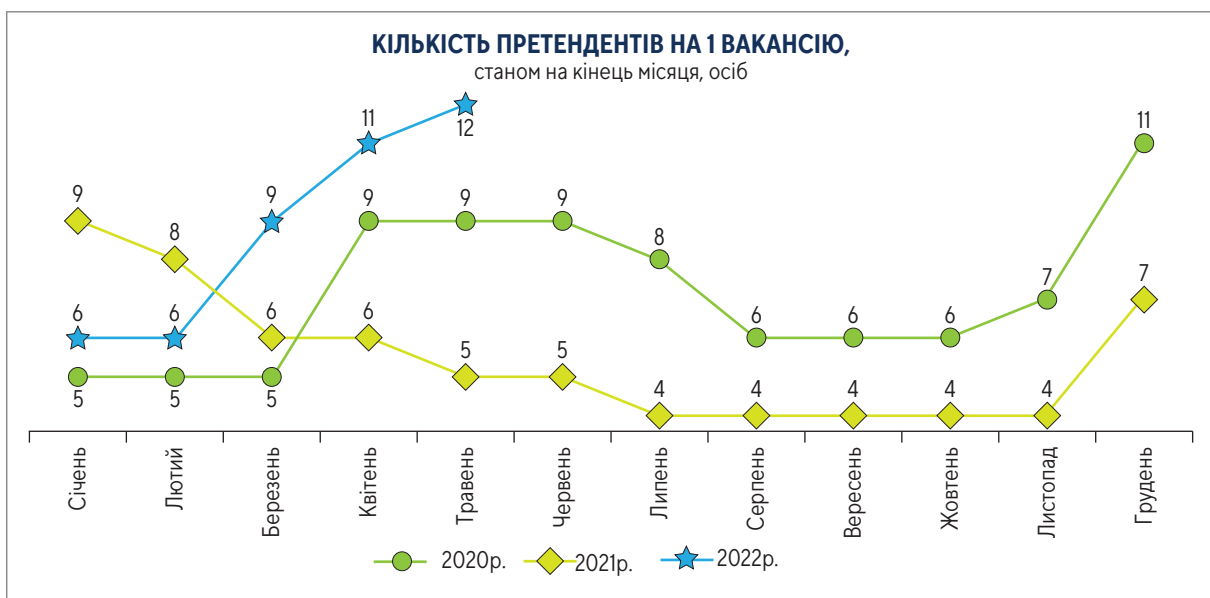
Серед найголовніших проблем бізнесу все ще залишаються **логістичні труднощі, брак палива та зростання цін**. Найбільше підприємці очікують на закінчення війни, деокупацію територій, зменшення акцизів та податків.

Працевлаштування та безробіття. Станом на 1 червня 2022р., в середньому по Україні, на одне вільне робоче місце претендувало 12 безробітних (на 1 червня 2021р. – 5 осіб)¹⁶.

Останні дані Державної служби статистики України датуються кінцем 2021р., коли статус офіційного безробітного мали 10,3% працездатного населення у віці від 15 до 70 років (1,7 млн. осіб). Водночас, згідно з опитуванням групи Рейтинг, унаслідок бойових дій у середньому по країні залишилися без роботи 53% працездатного населення, а на сході України цей показник сягає 74%¹⁷.

За даними Державної служби зайнятості, станом на кінець травня 2022р. зареєстровано менше безробітних. Протягом січня-травня 2022р. в Державній службі зайнятості кількість зареєстрованих безробітних становила майже 580 тис., що на 28% менше, ніж у відповідний період 2021р.¹⁸ Отримували допомогу у зв'язку з безробіттям

майже 245 тисяч людей, що на 29% менше, ніж у 2021р.¹⁹. Однак статистика не враховує тих, хто вимушено припинив підприємницьку діяльність, а також найманих працівників, яких формально не звільнили, а лише відправили у неоплачувану відпустку. Водночас, багато безробітних виїхало за кордон, знявшись з обліку центрів зайнятості, деякі підписали контракти зі Збройними силами України. Ускладнюють ситуацію й внутрішньо переміщені особи, статистика по яких змінюється щодня.

¹⁶ Служба зайнятості

¹⁷ Докладно див.: Кожен другий працівник в Україні втратив роботу через війну. Заощаджень мало – опитування. Ліга.Бізнес, 23 березня 2022р., <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/kajdyu-vtoroy-rabotnik-v-ukraine-poteryal-rabotu-iz-za-voyny-sberejeniy-malo-opros>.

¹⁸ Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у січні-травні 2022 року. Державна служба зайнятості – офіційний сайт, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

¹⁹ Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості України. <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>

Також протягом січня-квітня 2022 р. послугами Служби скористалися 559,9 тисяч осіб, з яких 495 тисяч зареєстрованих безробітних — це на 34% менше, ніж за аналогічний період минулого року²⁰.

З 1 березня працевлаштовано 53,8 тисяч осіб, з яких 47,9 тисяч — безробітних. Середня тривалість пошуку роботи скоротилася з 112 днів до 91 дня. Цей показник зменшився в усіх регіонах, але найбільше в Закарпатській, Волинській, Луганській, Львівській, Дніпропетровській та Чернівецькій областях. Найбільша кількість працевлаштовано за наступними видами діяльності:

- ✓ сільське господарство (39%),
- ✓ переробна промисловість (12%),
- ✓ сфера торгівлі (12%),
- ✓ державне управління та оборона (11%)²¹.

У загальній кількості зареєстрованих безробітних традиційно більше було жінок — 61%. Найбільше безробітних зареєстрували у віці 34-44 роки та 45-55 років (29% і 28% відповідно). 26% зареєстрованих безробітних були у віці до 35 років; 17% — понад 55 років²².

До основних причин зменшення кількості зареєстрованих безробітних слід віднести:

- ✓ Виїзд великої кількості українців за кордон;
- ✓ Відтермінування подання звітності щодо наявних вакансій, запланованих звільнень з боку роботодавців до Державного центру зайнятості через запроваджений військовий стан (поточна статистика Державного центру зайнятості не є повною);
- ✓ Зменшення підконтрольної українській владі території та відсутність достовірних даних з тимчасово окупованих територій;
- ✓ Внесення істотних змін у трудове законодавство, (наприклад, припинення дії трудової угоди з боку роботодавця без звільнення працівників у зв'язку з банкрутством чи реорганізацією, скороченням штату тощо, можливість відправити людей у неоплачувану відпустку на весь період воєнного стану).
- ✓ Зменшення можливостей та підстав для звернень до Державної служби зайнятості з боку громадян та відсутність намірів шукати роботу через офіційні мережі в умовах війни через високу ймовірність направлення на громадські роботи, відмова від участі в яких може призвести до втрати статусу зареєстрованого безробітного.

²⁰ Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості України. <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

²¹ Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості України. <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

²² Аналітична та статистична інформація. Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у січні-квітні 2022 року Державна служба зайнятості України. <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

ЗМІНИ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 №2136-IX визначає особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. На період дії правового режиму воєнного стану даний Закон обмежує деякі конституційні права і свободи громадян.

Закон № 2136, зокрема, передбачає:

- ✓ **Для роботодавців** – можливість укласти строкові трудові договори з новими працівниками на період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника;
- ✓ переведення працівника на період дії воєнного стану на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (за винятком переведення на роботу в іншу місцевість, де тривають активні бойові дії);
- ✓ звільнення працівника в період його тимчасової непрацездатності або відпустки (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) з першого дня після завершення непрацездатності або відпустки;
- ✓ встановлення п'ятиденного або шестиденного робочого тижня, за рішенням військового командування разом із військовими адміністраціями;
- ✓ встановлення часу початку та закінчення щоденної роботи (зміни).
- ✓ **Для працівників** – можливість у зв'язку з веденням бойових дій у районі його роботи розі-

рвати трудовий договір за власною ініціативою у строк, зазначений у заяві, тобто без двотижневого терміну попередження (за винятком примусового залучення до суспільно корисних робіт або на об'єктах критичної інфраструктури).

У період дії воєнного стану дозволяється застосування праці жінок (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року) за їхньою згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах.

У разі неможливості своєчасної виплати заробітної плати внаслідок ведення бойових дій, строк виплати заробітної плати може бути відтермінований до моменту відновлення діяльності підприємства.

Роботодавець звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили. При цьому звільнення роботодавця від відповідальності за несвоєчасну оплату праці не звільняє його від обов'язку виплати заробітної плати.

Протягом воєнного стану роботодавець має право відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпустки (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури. Крім того, роботодавець має право протягом періоду дії воєнного стану на прохання працівника надавати йому відпустку без збереження заробітної плати без обмеження строку, встановленого частиною першою статті 26 Закону України «Про відпустки».

Загалом можна сказати, що незважаючи на пошквалювання економічної активності та поступове повернення бізнесу до роботи, багато підприємств не відновили свою діяльність, і це позначається на ринку праці. На сьогодні маємо дві тенденції.

- ✓ бізнес, який повертається до роботи, проводить релокацію на захід. Там компанії відкривають нові вакансії.
- ✓ продовжується зростання армії безробітних через війну, особливо в тих регіонах, де відбуваються активні бойові дії – на Сході та Півдні країни.

Оцінки попиту і пропозиції на робочу силу

Кадрові портали. На потребу ринку в умовах війни відреагували кадрові портали. Аналіз баз даних відкритих вакансій та резюме, показував критичне зниження кількості резюме в перші тижні війни. Найбільше падіння відбулося у Київській області та в Києві, у Дніпропетровській області, Сумській, Запорізькій та Харківській областях. Причина полягала в пріоритетності для людей власної безпеки та безпеки своїх сімей. Цей період характеризувався активним пошуком роботи як для тих, хто залишився

на місцях та лишився роботи, так і для тих хто переїхав у інші регіони країни. При цьому пошук відбувається часто не за спеціальністю, а відповідно до пропозицій роботи на місцях.

Попит на робочу силу різко зменшився через неможливість працювати у зонах бойових дій, зниження попиту на товари та послуги, проблеми з логістикою та невизначеність майбутнього. У січні-квітні 2022р. було заявлено лише 173 350 вакансій, тоді як кількість претендентів на них – близько півмільйона офіційних безробітних. На квітень ситуація ще більше погіршилася – 25 326 вакансій та 283 356 безробітних, тобто конкурс майже по 12 осіб на одну вакансію²³. Відтак, *суттєвим став дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили*. Зменшення кількості вакансій складає понад 70% довоєнного рівня.

За даними сайту з пошуку роботи Robotia.ua середня кількість актуальних вакансій до 24 лютого 2022р. становила близько 100 000/день, а кількість нових резюме, створених користувачами – 25 000–30 000/день²⁴. У перші ж декілька тижнів війни роботу більшості підприємств та організацій було призупинено²⁵ а ринок праці майже торкнувся «дна». Так, за підрахунками сайту, порівняно з довоєнним часом кількість вакансій на другий тиждень війни впала на 55%–85% залежно від міста²⁶.

На іншому пошуковому сайті Work.ua до війни активних вакансій щоденно було 90 000, а у перші кілька тижнів війни їх кількість не перевищувала 6 000. З кожним тижнем від середини березня 2022р. ситуація почала потроху покращуватися – зростання кількості вакансій щотижня було на рівні 10% і станом на 24 червня 2022р. кількість актуальних вакансій досягла 30 000 тис.

Найбільш стійкою у розрізі вакансій виявилася сфера ІТ, оскільки є міжнародно орієнтованою. Водночас, під скорочення все ж потрапили спеціалісти ІТ, які працювали на підприємствах інших секторів економіки. Оптимізуючи витрати та намагаючись утримати основний склад працівників, які відповідають за операційну діяльність, ті, хто відповідав за стратегічні процеси, запровадження та розробку нових проектів, – також підпали під скорочення²⁷.

Окрім ІТ-спеціалістів попит залишився на лікарів, фармацевтів, водіїв (у березні уряд дозволив водіям категорії В керувати вантажівками), вантажників, кур'єрів, нянь, будівельників, логістів. Також задля забезпечення потреб армії нові робочі місця створювалися у військово-промисловому комплексі.

На різноманітних сайтах з пошуку роботи Work.ua, Robotia.ua, grc.ua з початку війни найбільше вакансій відкрилося у сфері продажів (менеджери з продажу, консультанти, касири, адміністратор торгового залу, керуючий магазином), ІТ, інтернет- і телекомунікаціях. З відривом, але незначним затребуваними стали робітничі професії слюсаря та електрика, а також логісти, водії та міжнародні менеджери, представники сільськогосподарства (сортування та збирання) та медичної сфери, швачки (і одягу, і взуття).

Особливістю ринку праці сьогодні є вакансії волонтерів, переважно кухарів, прибиральників, операторів координаційних центрів та спеціалістів по роботі з персоналом. Велика пропозиція участі у волонтерських рухах громадських або міжнародних організацій існує в Київській, Харківській, Чернігівській, Сумській, Запорізькій, Львівській та Дніпропетровській областях.

²³ Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості України. <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

²⁴ Див.: Ярмолюк А. Ринок праці під час війни: як організувати HR процеси у компаніях? ЛІГАБізнесІнформ, 14 квітня 2022р., <https://blog.liga.net/user/ayarmoliuk/article/rinok-pratsi-pid-chas-viyni-yak-organizuvati-hr-protsesi-u-kompaniyah>.

²⁵ Згідно з результатами онлайн-опитування роботодавців, майже 29% компаній тимчасово не працюють або повністю зупинили свою роботу. Докладно див.: Аналітика ринку праці до та під час війни. Час ринку шукача скінчився. Громадський простір, 8 квітня 2022р., <https://www.prostir.ua/?news=analitika-rynku-pratsi-do-ta-pid-chas-viyni-chas-rynku-shukacha-skinchivsyah>.

²⁶ Докладно див.: Розбір. «Ринок виживання». Через війну кожен другий українець втратив роботу. Що буде далі? Ліга.Бізнес, 30 березня 2022р., <https://biz.liga.net/ekonomika/all/article/rynok-vyivaniya-iz-za-voyni-kajdy-vtoroy-ukrainets-poteryal-rabotuchto-budet-dalshe>.

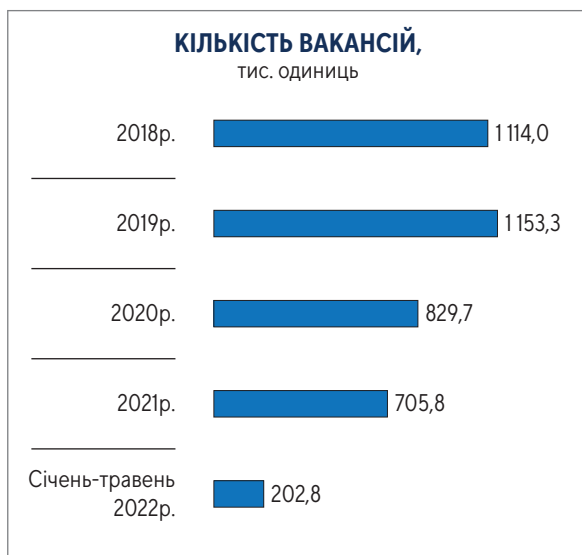
²⁷ Див.: ТОП-професії в Україні під час війни: кого шукають роботодавці та скільки платять, Апостроф, 17 квітня 2022р., <https://apostrophe.ua/news/economy/2022-04-17/top-professii-v-ukraine-vo-vremya-voyni-kogo-ischt-rabotodateli-i-skolko-platyat/266199>.

Говорячи про географію вакансій за даними сайтів з пошуку роботи, понад третина всіх вакансій припадає на київських роботодавців, але й конкуренція на одне робоче місце в столиці залишається найвищою по Україні. На одне робоче місце в столиці претендує 10 осіб, тоді як торік у цей час було лише дві особи. Водночас, вимушене внутрішнє переміщення людей призвело до демографічної концентрації трудових ресурсів на територіях західних та центральних областей України. Через внутрішню міграцію та передислокацію українського бізнесу, найбільша активність пошукачів спостерігається в Закарпатській, Чернівецькій, Львівській, Хмельницькій та Вінницькій областях. Найменша активність – в областях, на територіях яких відбуваються бойові дії.

Державна служба зайнятості. На початку травня у Державній службі зайнятості налічувалось 25,3 тис. вакансій, що на 60% менше, ніж 2021р. Водночас, в середньому по Україні на одне вільне робоче місце претендувало 11 безробітних (у 2021р. було 6 осіб)²⁸.

	Кількість вакансій, тис. одиниць	Кількість безробітних, тис. осіб
Січень-квітень 2021	316,3	747,3
Січень-квітень 2022	173,4	495,3

Відзначається, що вакансій упродовж травня-червня побільшало, але на ринку спостерігається значний дисбаланс між регіонами, а також у розрізі маленьких міст та великих населених пунктах. Найскладніше знайти роботу у Херсонській області, де на 1 вільне робоче місце претендують 86 безробітних, в Черкаській (27 осіб), Чернігівській (25 осіб), Миколаївській (23 особи), Донецькій (22 особи) та Запорізькій (19 осіб) областях²⁹. Дисбаланс посилюється через міграцію українців до Європи та мобілізацію чоловіків.

КІЛЬКІСТЬ ВАКАНСІЙ ТА БЕЗРОБІТНИХ ЗА РЕГІОНАМИ, січень- квітень 2022р. за даними Державного центру зайнятості			
Кількість вакансій, тис. вакансій		Кількість безробітних, тис. осіб	
Дніпропетровська	20,6	Дніпропетровська	43,4
м.Київ	15,4	Полтавська	30,4
Львівська	14,1	Вінницька	29,6
Харківська	10,3	Харківська	28,7
Полтавська	9,8	Черкаська	26,0
Одеська	9,4	Львівська	23,0
Вінницька	8,1	Запорізька	22,1
Хмельницька	7,9	Одеська	21,9
Кіровоградська	7,6	Кіровоградська	20,8
Київська	7,4	Сумська	20,8
Черкаська	7,0	Хмельницька	20,6
Житомирська	6,4	Житомирська	20,3
Сумська	5,7	Миколаївська	20,1
Рівненська	5,6	Київська	19,1
Волинська	5,5	Рівненська	18,3
Івано-Франківська	5,3	м.Київ	17,2
Миколаївська	5,1	Донецька	15,6
Запорізька	4,9	Чернігівська	15,6
Тернопільська	4,9	Івано-Франківська	14,2
Донецька	4,5	Тернопільська	13,8
Чернівецька	3,5	Волинська	13,4
Чернігівська	3,4	Херсонська	13,3
Закарпатська	2,9	Чернівецька	9,3
Херсонська	2,3	Луганська	9,1
Луганська	1,8	Закарпатська	8,4

²⁸ Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості України. <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

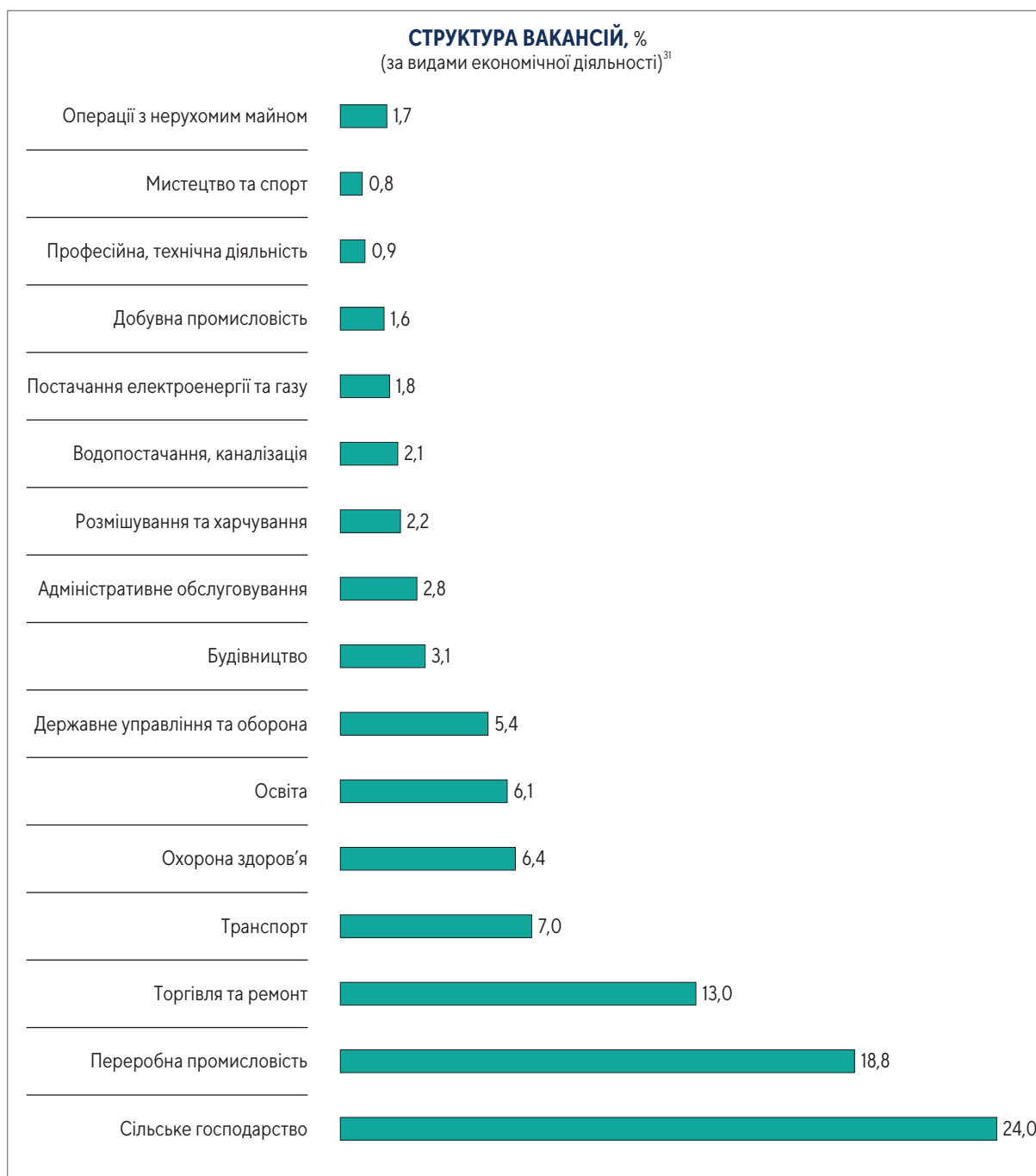
²⁹ Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості України. <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

Станом на червень 2022р.³⁰ **сферами, які найбільше потребують працівників** загалом по Україні, є роздрібна торгівля, сільське господарство, перевезення та логістика, нафтогазовий сектор, сектор металургії, фармацевтика, харчова промисловість, будівництво, державне управління.

Найменш затребуваними стали професії в галузі туризму та готельно-ресторанного

бізнесу. Також, складніше знайти роботу юристам, страхувальникам, працівникам сфери обслуговування, охоронцям, освітянам і науковцям.

Загалом, ринок праці корелює з секторами економіки, які забезпечують базові потреби населення на тих територіях, де не ведуться бойові дії – енергетика, логістика, медицина, сектор харчової промисловості.

³⁰ Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у січні-травні 2022 року. Державна служба зайнятості – офіційний сайт, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

³¹ Статистичні дані у розрізі професій та видів економічної діяльності. Державний центр зайнятості, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/69>.

Окрім Київщини, найбільше вакансій сьогодні на Львівщині, Дніпропетровщині, Полтавщині та Харківщині³². Також, збільшилася кількість вакансій для віддаленої роботи, а деякі вітчизняні компанії активно розміщують вакансії за кордоном (переважно у Польщі).

Можна припустити, що дані з приводу вакансій не є повними. Слід додати, що в країні має місце значна тінізація ринку праці — багато вакансій пропонуються без оформлення, як підробіток тощо. Зрозуміло, що в таких умовах ні на легальну зарплату, ні на якісь соціальні гарантії (наприклад, лікарняні), ні на стаж українці можуть не розраховувати.

Вплив на доходи

Війна вплинула на зниження доходів громадян. Через війну спостерігається зниження зарплат, оскільки безробітних стає значно більше, ніж вакантних робочих місць. Частка населення з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму, який для працездатних осіб у 2022р. становить 2 481 грн. може досягти 70% у 2022р. порівняно з 18% у 2021р.³³.

З початку війни зарплати майже за усіма вакансіями хоча й несуттєво, але «просіли». Середня зарплата за даними Work.ua знизилася на 11% з 15 035 до 13 736 грн. протягом першого місяця повномасштабного вторгнення Росії на територію України³⁴. За даними Державної служби зайнятості,

середня заробітна плата на початку війни становила 9 371 грн., а на 1 червня — 9 057 грн.³⁵ Ситуація з рівнем заробітних плат залишається переважно незмінною порівняно з періодом початку війни, лише поодинокими є винятки зростання заробітних плат, переважно у секторі ІТ, оптової та роздрібною торгівлі. Водночас, ті, хто втратив роботу, а пошук роботи є критичним, готові працювати на вакансії з нижчою заробітною платою та на нові для себе види роботи.

Відповідно до законодавства, що регулює трудові відносини в період особливого правового (у нинішній ситуації — воєнного) стану, якщо роботодавець обрав процедуру зміни істотних умов праці або вніс зміни до локальних актів підприємства, строк дії таких умов оплати праці роботодавець визначає самостійно³⁶. Починаючи з березня, працівникам багатьох установ було скасовано премії та окремі доплати³⁷. Особливо це торкнулось працівників бюджетних установ та державних службовців. Хоча ситуація з доходами у бюджетному секторі можна вважати кращою оскільки персонал частково відправляли в простій з виплатою 2/3 зарплат³⁸.

По відношенню до державних службовців було ухвалено рішення про заборону працювати з-за кордону³⁹, через що певна їх частина звільнилася⁴⁰. За даними голови Національного агентства держслужби через війну звільнилося майже 6 тисяч держслужбовців⁴¹.

³² Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у січні-травні 2022 року. Державна служба зайнятості — офіційний сайт, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

³³ Докладно див.: War in the Region. Europe and Central Asia Economic Update. World Bank Group, Spring 2022, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37268>.

³⁴ Див.: Литвин О. Які професії будуть потрібні після війни в Україні: опубліковано список, Obozrevatel, 10 травня 2022, <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/economy/yaki-profesii-budut-potribni-pislya-vijni-v-ukraini-opublikovano-spisok.htm>.

³⁵ Розмір заробітної плати у вакансіях. Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості — офіційний сайт, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/69>.

³⁶ ст. 1 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43, 44 Конституції України.

У період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю у частині відносин, врегульованих Законом №2136. На період воєнного стану дію окремих положень колективного договору можна зупинити за ініціативою роботодавця (ст. 11 Закону № 2136).

³⁷ Щодо доплат, надбавок, премій у воєнний час. Бухгалтер. <https://buhgalter.com.ua/news/trudovi-vidnosini/shchodo-doplat-nadbavok-premiy-u-voennyi-chas/>.

³⁸ Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд червень 2022 року. Національний банк України https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-06.pdf?v=4.

³⁹ Постанова КМУ Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану від 26 квітня 2022 р. №481. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2022-n#Text>.

⁴⁰ СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ПРО СКЛАД ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ. <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/плани%20та%20звіти/statzvit.pdf>.

⁴¹ Національне агентство України з питань державної служби. <https://nads.gov.ua/news/golova-nads-nataliya-alyushina-majzhe-shist-tisyach-derzhsluzhbovciv-zvilnilisya-cherez-vijnu>.

Згідно звіту Національного банку України⁴² в Україні більшість підприємств не може забезпечувати зарплати на довоєнному рівні. Падіння зарплат у приватному секторі становило 25–50% порівняно з довоєнними показниками⁴³. Зростає кількість підприємств, які урізали зарплати працівникам на 10–50%, зокрема, в енергетиці та сфері послуг, транспорті та торгівлі. Найбільше постраждала видобувна сфера та будівництво. Єдиний сектор, у якому зарплати не впали, а подекуди й вирости – сільськогосподарський.

Також зіткнувшись зі збільшеною конкуренцією на робочі місця, відчуваючи проблеми з працевлаштуванням, фахівці почали скорочувати свої зарплатні очікування⁴⁴. В умовах високої конкуренції та вкрай низької кількості вакансій сьогодні спостерігається ще одна тенденція у поведінці претендентів. Фахівці стали пропонувати свої кандидатури на вакансії нижче за свій

рівень кваліфікації. Якщо до війни у категорії топ-менеджмент було досить багато пропозицій роботи, то сьогодні керівники та директори не надто затребувані.

Рівень оплати праці зараз також дуже нерівномірний, а дані – суперечливі. За даними *grc.ua*, з початку війни середня зарплата в Україні впала на 10% і станом на квітень становить за вакансіями, відкритими на цьому порталі, 18 700 грн.

Хоча за червневими даними ринок праці в Україні почав показувати стабілізацію середнього рівня заробітної плати в багатьох сферах проти попередніх місяців – компанії, яким вдалося зберегти свою діяльність в умовах війни, уже здійснили оптимізацію витрат.

Дані кадрових порталів свідчать, що найменше постраждала від кризи на ринку праці ІТ-галузь (хоча в перші місяці війни кількість

⁴² Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд червень 2022 року. Національний банк України https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-06.pdf?v=4.

⁴³ Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд червень 2022 року. Національний банк України https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-06.pdf?v=4.

⁴⁴ Кадровий портал. *grc.ua*.

вакансій зменшилася навіть в ІТ-секторі)⁴⁵. Частка пропозицій роботи для ІТ-фахівців значно перевищує пропозиції роботи для представників інших професій. В середньому по всім регіонам України фахівцям ІТ галузі пропонують у середньому від 70 900 до 108,1 тис. грн., (середня заробітна плата в ІТ-сфері становила приблизно 86,5 тис. грн.).

Новою тенденцією на ринку праці є те, що стикаючись з проблемами працевлаштування через вкрай низьку кількість вакансій, висококваліфіковані спеціалісти, зокрема, фахівці топового рівня погоджуються на посади нижчої кваліфікації⁴⁶.

Державна служба зайнятості наводить інші цифри. Станом на початок травня, з близько 25,3 тис. вакансій 6,4 тис. передбачають мінімальну зарплату (6,5 тис. на місяць). Близько 5 тис. вакансій – оклади до 7 тис. грн., ще близько 3,7 тис. робочих місць – до 8 тис. грн. тощо. На зарплати в 10–11 тис. грн. – вакансій менше 800, а понад 20 тис. на місяць пропонується лише за 272 вакансіями. У результаті середня зарплата – 9 103 грн.⁴⁷

При цьому за дефіцитними вакансіями говорять про поступове відновлення зарплат до довоєнного рівня⁴⁸. У червні 2022р. з'явилися пропозиції роботи з високими зарплатами в таких сферах, як будівництво, нерухомість, управління персоналом, видобуток сировини. Найбільшу потребу відчувають галузі медицини, фармацевтики ІТ та логістики. За даними досліджень експертно-аналітичного центру кадрового порталу grc.ua, до п'ятірки професійних сфер, в яких пропонують високі зарплати, увійшли спеціалісти сфери маркетингу, реклами, PR з середньою місячною виплатою 26,6 тис. грн.,

фахівці зі сфери видобутку сировини (26,5 тис. грн.), а також спеціалісти зі сфери будівництва (25,3 тис. грн.). Поступово повертає свої позиції Київ, який з початку активних бойових дій у березні-квітні втратив лідерство за розміром заробітної плати. Якщо в січні в столиці в середньому пропонували 31 тис грн, то в березні – 25 тис. грн., в квітні середня заробітна плата піднялась вже до 26 тис. грн.⁴⁹

Але більшість українців надалі стикаються з проблемами пошуку роботи, навіть на порівняно невеликі гроші. Для працівників оклади стали нижче мінімальних – людей оформляють на неповну зайнятість. Так, згідно з даними, що розміщені на порталі Державної служби зайнятості, стандартними шляхами оптимізації стали **переведення працівників на половину ставок**, скорочення кількості робочих годин або оформлення відпустки за власний рахунок. За даними ЄБА, звільнення фіксувалися у 8% компаній⁵⁰. Якщо перевести працівників на скорочений робочий день не видається можливим через необхідність забезпечувати виробництво, у таких випадках відбувається скорочення зарплат. Наприклад, у Rozetka працюють 50% робітників від довоєнного штату. Ще певна кількість співробітників інтернет-магазину зайнята частково. Хоча аналітики зазначають, що у великих компаніях ситуація краща, ніж у малому та середньому бізнесі.

Таке «просідання» у зарплатах та проблемами з роботою можуть з новою силою активізувати трудову міграцію. Тобто люди, які не виїхали з України через війну, будуть змушені мігрувати до Європи від безробіття. Тим більше, що зараз відкривається багато сезонних вакансій у сільському господарстві.

⁴⁵ Ринок праці під час війни. Кількість вакансій зменшилася вдвічі, компанії ще активніше шукають сеньйорів і на QA Intern тисяча відгуків. <https://dou.ua/lenta/articles/job-market-during-wartime/>

⁴⁶ Ринок праці під час війни. Кількість вакансій зменшилася вдвічі, компанії ще активніше шукають сеньйорів і на QA Intern тисяча відгуків

<https://dou.ua/lenta/articles/job-market-during-wartime/>

⁴⁷ Державна служба зайнятості України. Аналітична та статистична інформація. <https://www.dcz.gov.ua/analytics/view>

⁴⁸ НЕСТАЧА ВАКАНСІЙ ТА УРІЗАНІ ЗАРПЛАТИ: ЯК ВІЙНА В УКРАЇНІ ВПЛИВАЄ НА РИНОК ПРАЦІ <https://www.volynnews.com/news/all/nestacha-vakansiy-ta-urizani-zarplaty-ia-k-viyna-v-ukrayini-vplyvaye-na-rynok-pratsi/#:~:text=Загалом%2C%20за%20оцінками%20експертів%2C%20реальна,що%20багато%20компаній%20відкривають%20вакансії.>

⁴⁹ Які зарплати пропонують під час війни? <https://eba.com.ua/yaki-zarplaty-proponuyut-pid-chas-vijny/>

⁵⁰ Знайти роботу під час війни. Як змінився ринок праці в Україні. Державний центр зайнятості. <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/znaity-robotu-pid-chas-viynu-yak-zminyvsya-rynok-praci-v-ukrayini>

Вплив фактору тимчасово переміщених осіб на ринок праці та складності прогнозування

Вплив фактору тимчасово та внутрішньо переміщених працівників на ринок праці.

До міст центральної України, в тому числі маленьких, масово виїхали переселенці з Харківської, Дніпропетровської, Донецької, Луганської областей. Багато хто з них залишився без грошей, тому шукає хоч якусь роботу. Але в невеликих населених пунктах вакансій на таку кількість людей не вистачає, наслідком стає зростання локального безробіття.

Такий самий дисбаланс через міграцію українців до Європи та мобілізацію чоловіків. Біженцями та переселенцями стали не лише наймані працівники, а й багато представників малого та середнього бізнесу. Так, у країні ЄС виїхало багато фахівців сфери послуг – перукарі, косметологи, майстри манікюру та ін. Причому дехто вже відкриває власний бізнес в країнах перебування. В регіонах України, де відбуваються активні бойові дії (на відміну від регіонів в яких бойові дії не здійснюються, і бізнес відновив свою роботу майже на довоєнному рівні) зокрема в Харківській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях малий і середній бізнес більшою мірою не працює, і чи відкриється знову – поки що неясно.

З сучасною хвилею біженців більш всього країна втратила жінок-підприємців. Для багатьох секторів це буде велика втрата. На жаль, наразі відсутні данні та дослідження стосовно чисельності жінок-підприємців, які тимчасово виїхали з країни, тікаючи від бойових дій. Проте, за результати опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова на пунктах

пропуску через державний кордон України у Закарпатській області (пункти пропуску Ужгород, Малий Березний та Чоп (Тиса) можна скласти певний портрет українського біженця.

Так, переважна більшість біженців (83%) – це жінки, чоловіки становлять лише 17%. Найбільшу групу біженців становлять жінки від 30 до 39 років (37%), 26% – ті, кому від 40 до 49 років, тобто люди активного, працездатного віку. Виїхали за кордон жінки переважно з вищою або незакінченою вищою освітою (76%), 18% – із середньою спеціальною освітою, і лише 6% – із загальною середньою освітою. Найбільш представленими соціальними групами є висококваліфіковані фахівці (26%), підприємці (20%) та кваліфіковані робітники (17%).

Більше половини тих, хто виїжджав за кордон у зв'язку з воєнними діями – жителі Сходу та Півдня країни (51,5%), найбільше серед східних областей представлена Харківська – (19%), 45% – жителі центральних областей (у т.ч. 31% – жителі Києва та Київської області), і лише 4% – жителі західних областей.

Впливу фактору тимчасово переміщених осіб/біженців на ринок праці як України так і країн Європейського Союзу потребує подальшого детального дослідження, зокрема аналізу структури пропозицій роботи у європейських країнах та портрету спеціалістів, які виїхали за кордон, втікаючи від військової агресії. Тим більше, що проблема з біженцями може загостритися в майбутньому і вдарити по вже післявоєнному ринку праці та економіці, що відновлюється.

Складності прогнозування зайнятості в Україні.

Хоча оцінити точні масштаби втрат у сфері зайнятості наразі ще дуже складно через обмеженість даних та вкрай невизначені, мінливі обставини, що впливають на ситуацію в Україні.

Проте, використовуючи попередній досвід впливу збройних конфліктів на зайнятість, МОП оцінює, що за три місяця військових дій в Україні 4,8 мільйона робочих місць були втрачені порівняно з довоєнним періодом, що становить 30% зайнятості в Україні.

Прогнозні розрахунки доводять, що якби бойові дії було припинено негайно, і в країні почалося б швидке відновлення, а також

за умови поверненням 3,4 мільйона робочих місць, це дозволило б скоротити втрати зайнятості до 8,9 відсотка⁵¹. При сценарії подальшої військової ескалації, втрати зайнятості ще більше збільшаться і сягнуть 7 млн, або 43,5%.

Водночас, слід зробити застереження, що реальна ситуація може виявитися не настільки катастрофічною, як це прогнозує Міжнародна організація праці. Методика підрахунку безробіття МОП відпрацьована на «офіційному» ринку праці. Проте в Україні завжди спостерігалась значна частка тіньового сегменту⁵², що значною мірою корегувало статистику. Так, рівень безробіття за методологією МОП у кілька разів перевищує рівень безробіття, що фіксує офіційна статистика.

Сьогодні ситуація на українському ринку праці ще сильніше змінилася. З початком війни частка тіньового сектору (в тому числі нелегальної чи напівлегальної зайнятості) зросла. Так, деякі роботодавці, опинившись у кризовій ситуації, хочуть заощадити на податках, інші просто не знають, як оформляти працівників, оскільки трудове законодавство з початком війни суттєво змінено. Отже, можна сказати, що МОП фіксує «зниження фінансової

активності» (припинення виплати зарплат або їх різке зниження) майже по 5 млн робочих місць, але скільки з них насправді закрилося, а скільки пішло в тінь – питання відкрите. За оцінками деяких експертів реально в Україні закрито близько 2 млн. робочих місць⁵³, але ці дані також є орієнтовними.

Отримання актуальної інформації щодо тенденцій на ринку праці в країні, де йде війна – зміна чисельності та склад робочої сили – є не простим завданням, особливо з урахуванням того, що навіть з урахуванням впливу декількох мільйонів працездатних громадян в Україні все одно залишаються високий рівень безробіття.

Складності прогнозування зайнятості в Україні наразі зумовлюють декілька аспектів:

По-перше, наразі не можна однозначно прогнозувати ситуацію з кількістю населення, яке залишиться в країні. *В Україні на ринку праці, скоріше за все, буде ситуація гірша, ніж в сусідніх країнах – і щодо заробітку, і щодо можливості знайти захищену роботу.* Війна розділила сім'ї – жінки з дітьми виїхали за кордон, чоловіки залишилися в Україні. Тому цілком можливо, що після скасування воєнного стану і зняття обмежень на виїзд чоловіків за кордон певна їх частина залишить Україну для возз'єднання із сім'ями і намагатиметься знайти роботу. **Тобто можливим є значний сплеск (трудової) міграції.**

Головною умовою повернення біженців в Україну буде наявність безпечних та привабливих умов для життя, в тому числі наявність роботи, житла та соціальної інфраструктури. Але слід брати до уваги, що тривалий час перебування у країнах ЄС сприятиме можливостям громадянам України облаштуватися та закріпитися у приймаючих країнах. При цьому, за умови відсутності в Україні кращих перспектив, **після скасування воєнного стану процес відтоку населення може продовжитися і навіть посилюватися.**

⁵¹ The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments [tps://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf).

⁵² Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості України. <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

⁵³ НЕСТАЧА ВАКАНСІЙ ТА УРІЗАНІ ЗАРПЛАТИ: ЯК ВІЙНА В УКРАЇНІ ВПЛИВАЄ НА РИНОК ПРАЦІ <https://www.volynnews.com/news/all/nestacha-vakansiy-ta-urizani-zarplaty-ia-k-viyna-v-ukrayini-vplyvaye-na-rynok-pratsi/#:~:text=Загалом%2C%20за%20оцінками%20експертів%2C%20реальна,що%20багато%20компаній%20відкривають%20вакансії.>

По-друге, не дивлячись на те, що вже почався процес повернення людей в Україну⁵⁴, можна припустити, що їх повернення певною мірою пов'язано із скороченням чи згортанням програм для біженців у багатьох країнах ЄС. Українців намагаються перевести у статус працівників, а не біженців, так, у Польщі скасовують компенсації за житло, у Німеччині українців переводять із соціальних служб до центрів з працевлаштування. З іншого боку, у багатьох країнах ЄС спрощується працевлаштування для громадян України та визнання кваліфікацій, особливо за дефіцитними для місцевих ринків праці позиціями (медики, інженери), водії тощо).

Імовірно, така політика європейських країн сприятиме тому, що **процес повернення українських громадян до України може уповільнитися**. Тобто ті, хто не зможе чи не захоче знайти в Європі роботу, найближчим часом повертатимуться в Україну, звичайно, якщо не буде загострення військової ситуації. Але з'явиться також великий прошарок тих, хто залишиться в ЄС, знайшовши роботу, садок, школу чи вищий навчальний заклад для дитини. Повернення цієї категорії громадян – під питанням.

Таким чином імовірно, що через зазначені причини дефіцит робочої сили в Україні після закінчення воєнного стану буде знаним. Окрім того слід мати на увазі, що держава ставить за мету забезпечити українську армію усім необхідним **з розрахунку на один мільйон осіб**⁵⁵.

*Збільшення армії забере людей з інших «цивільних» видів діяльності, де створюється валова додана вартість. Адже, за визначенням експертів, військова справа – це специфічний вид діяльності, а не економіка у чистому вигляді*⁵⁶. Отже чим більше людей буде задіяно в оборонних та силових структурах, тим менше їх залишатиметься у реальному виробництві. **Через прямі**

воєнні втрати та вищу смертність чоловіків в Україні цілком може скластися така ситуація, коли основою робочої сили будуть жінки.

Механізми та регуляторні інструменти відбудови ринку праці

У післявоєнний період економіка потребуватиме більшої «реконструкції» за довоєнний, з точки зору економічного розвитку. Значні втрати робочої сили може перешкодити відбудові та розвитку країни, якщо не будуть ухвалені відповідні рішення. Розвиток ринку праці – одна з безпосередніх потреб післявоєнної розбудови, а забезпечення роботою має стати невід'ємною частиною соціальної політики повоєнного відновлення:

1. **Збільшення рівня зайнятості** має стати центральним питанням повоєнної відбудови, реінтеграції та процесів повернення до умов миру. Політичний діалог має охоплювати поточні та довгострокові потреби ринку праці, необхідна інтегрована програма, спрямована на забезпечення прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, підтримку соціального забезпечення тощо.

1. **У післявоєнний період економіка потребуватиме глибшої «реконструкції» за довоєнний, з точки зору економічного розвитку.** Значна втрата робочої сили може перешкодити відбудові та розвитку країни, якщо не будуть ухвалені відповідні рішення. Зменшення рівня безробіття та стабілізація на ринку праці має стати ключовим у порядку денному державної політики.

1. Процес відновлення та реструктуризації вимагатиме **перерозподілу робочої сили між секторами економіки**, що дозволить підвищити рівень її продуктивності. З метою вирішення проблем безробіття та

⁵⁴ За повідомленням Держприкордонслужби на початку червня потік людей на в'їзд в Україну через її західний кордон 27 днів поспіль перевищує потік на виїзд. Сумарно чистий приплив в Україну за ці дні становить близько 184 тисяч осіб. З урахуванням цих даних різниця за кількістю тих, хто виїхав та в'їхав в Україну через західний кордон, від початку війни вийшла на рівень кінця березня. <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/6/687857/>, <https://dpsu.gov.ua>.

⁵⁵ В оборонному секторі держава орієнтується на потребу забезпечити 1 млн людей, які долатимуть ворога. Укрінформ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3482370-derzava-orientuetsa-na-potrebu-zabezpeciti-vsim-neobhidnim-1-miljon-vijskovih-reznikov.html>.

⁵⁶ Лідія Ткаченко. Безробіття в Україні: чому кількість офіційно безробітних зменшилася та яка буде ситуація на ринку праці після війни. <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/04/statija/suspilstvo/bezrobittya-ukrayini-chomu-kilkist-oficijno-bezrobitnyh-zmenshylasya-ta-yaka-bude-sytuacziya-rynku-praczi-pislya-vijny>.

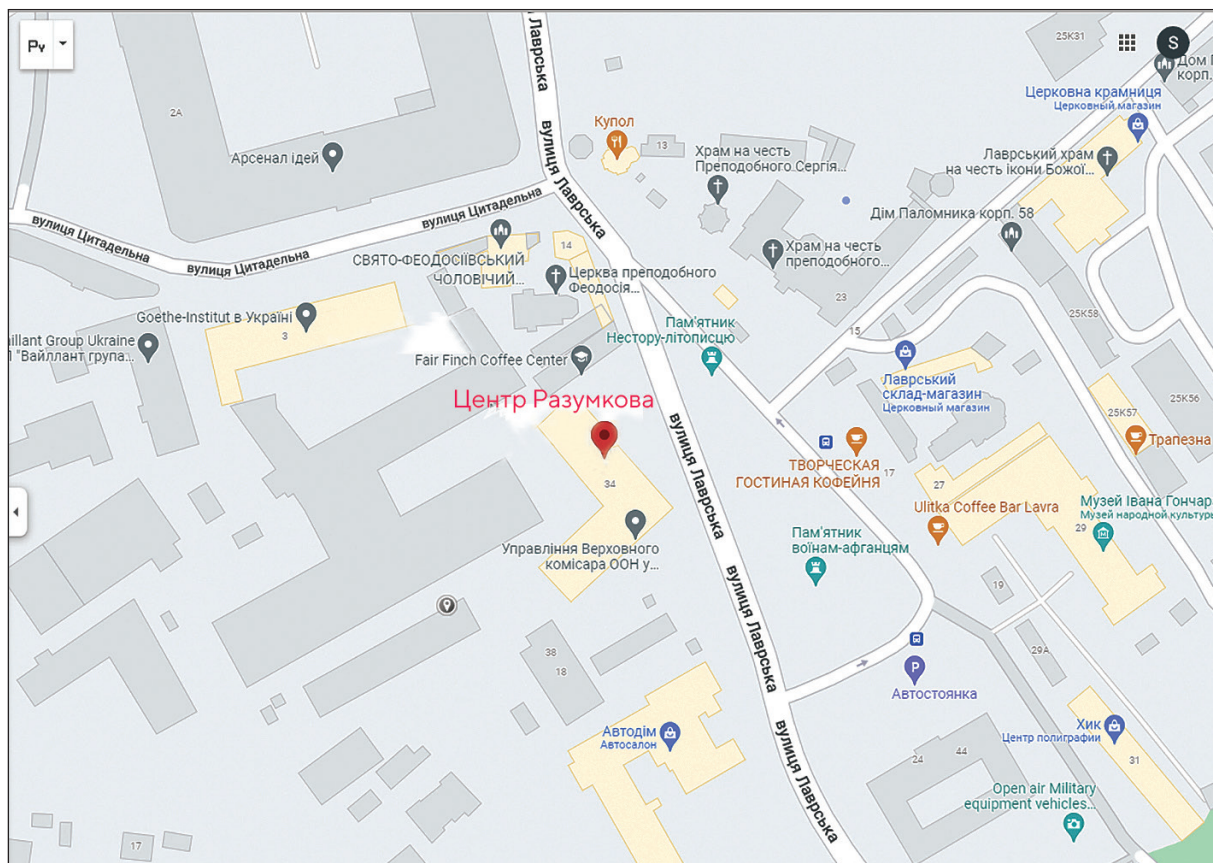

надлишкової робочої сили, що склалася в окремих регіонах країни, необхідно є розробка короткострокових планів щодо релокації чи переорієнтації деяких підприємств, допомоги бізнесу, який через бойові дії не може сплачувати заробітну плату працівникам та податки.

1. **Створення робочих місць** є ключовим фактором для реінтеграції різних груп населення, які постраждали від війни. Це сприятиме розвитку економіки, підвищуючи купівельну спроможність населення, та є надійним інструментом подолання бідності. Вирішення проблеми дефіциту робочих місць у період війни та післявоєнного відновлення має стати наскрізним питанням соціальної політики, хоча без перебільшень, сприяння гідній праці є складним завданням, враховуючи соціально-економічний та військово-політичний стан у якому перебуватиме Україна.
1. **Розробка спеціальної Державної програми відновлення економіки**, зокрема відновлення інфраструктури, передусім соціального спрямування, та житлового фонду, зокрема залучення іноземних

інвестицій для забезпечення житлом постраждалих громадян, особливо у регіонах Східної України. Підтримка розвитку місцевої економіки є надзвичайним фактором для того, щоб люди й надалі мали можливість забезпечувати себе. Розвиток економіки має здійснюватися з урахуванням фактору концентрації трудових ресурсів України, що склалась в умовах військових дій, (трудодефіцитних східних та центральних регіонах та трудонадлишкових західних регіонах).

1. Держава має сприяти **вирішенню безпосередніх проблем вразливих верств населення**, які не можуть займатися економічною діяльністю через вік, фізичні вади або з інших причини. Мова йде про забезпечення харчуванням, питною водою, освітою, медициною, житлом. З початком війни велика частина населення стикнулася з серйозною проблемою нездатності купувати продукти харчування та різноманітні товари широкого вжитку. Сама доступність товарів не є виходом, якщо люди не мають достатньої купівельної спроможності, за винятком їх безкоштовного розповсюдження.

Наша адреса:

01015, м. Київ, вул. Лаврська, 16, 2-й поверх

Телефон: (38 044) 201-11-98

Факс: (38 044) 201-11-99

e-mail: info@razumkov.org.ua

Веб-сторінка: www.razumkov.org.ua